

Білокінь Сергій (Київ)

УДК: 94(477)321.01:161.237

КЛУБ ТВОРЧОЇ МОЛОДІ «СУЧАСНИК» ОЧИМА ВЛАДИ

Розглянуто культурну спадщину Клубу творчої молоді — головної організації шістдесятництва. Вперше публікуються доповідні записки КГБ до ЦК КПУ, що виявляють діяльність Клубу напередодні арештів 1965 р. Низький рівень цих матеріалів як історичного джерела.

Ключові слова: Клуб творчої молоді, КГБ, доповідні записки.

Суспільно-культурне і соціально-політичне явище Клубу творчої молоді об'єднало всю талановиту, ба навіть найталановитішу частину повоєнного студентського покоління Наддніпрянщини¹. Київський клуб був центральною структурою шістдесятництва. Недарма Богдан Горинь темі «Львів будять кияни» присвятив кілька чулих і надзвичайно важливих сторінок². До складу клубу входили найкращі, знакові поети того часу — Василь Симоненко³, Микола Вінграновський, Ірина Жиленко⁴, Василь Стус, Ліна Костенко⁵, Микола Холодний, прозаїки — Євген Гуцало, Євген Концевич, Валерій Шевчук⁶, літературні критики — Іван Світличний⁷, Іван Дзюба⁸, Євген Сверстюк⁹, Михайлина Коцюбинська¹⁰, художники — Алла Горська¹¹, Віктор Зарецький¹², Людмила Семикіна¹³, Галина Севрук¹⁴, Опанас Заливаха¹⁵, Веніамін Кушнір, Галина Зубченко.

Лідери Клубу творчої молоді вказували на розходження між декларованими принципами та наявною практикою, прагнули до духовності, правдивості та національно-культурної самобутності. На практиці це означало давати справжнє мистецтво замість заробітчанської халтури й брехні. Митці домагалися вільної творчості, протестували проти вимог дотримуватись принципів класовості (партійності) та канонів соцреалізму¹⁶. Щоразу наштовхуючись на проблему масового терору в недалекому минулому, Клуб творчої молоді у найяскравіший спосіб визначив напрямок реабілітацій. Цей напрямок різко відрізнявся від офіційного.

Про заснування українського Клубу творчої молоді є запис у 60-томовому щоденнику його першого президента Леся Танюка¹⁷ під 8 березня 1960 року. Йшлося про святкові збори у Київському театральному інституті: «А потім залишились, почекали до сьомої: перші збори нашого клубу, який ми вже ніби створили. Був Костя Кримець і Женя Ганін від музикантів, був Ігор Ткачиков від архітекторів, була вся наша «щедрівна група» з консерваторії, Олесь Бердник представляв письменників. Ну, про це окремо — блокнот 8Б. Звичайно, тон задавав театральний інститут; а полум'яна промова Загоруйка — так просто залп «Катюші». Відчуваєш, що все це дуже потрібно людям, що ідея дозріла, і яблуко от-от відірветься від гілки. Я

говорив про аксіому нового циклу й спробував дати огляд загальноукраїнської картинки, по всіх спілках і напрямках. Разом зійшлося чоловік з вісімдесят, майже повен зал. Начальству — директорів ми пояснили, що це комсомольський актив. Розплився в усмішці»¹⁸.

Галина Зубченко увійшла до Клубу на самому початку разом з Аллою Горською, Віктором Зарецьким та іншими митцями. Вона потім пригадувала: «Почалося з загальнодемократично-інтернаціонального напрямку, а у нас була національна ідея — відродження нашої історії, культури. Ми вже мали сформульовані проблеми. З нами рахувалися. Потім прийшла ще група художників — і нас стало дуже багато»¹⁹. Оскільки російськомовні перше юнаки й дівчата дерусифікувались і національно усвідомлювались, Клуб творчої молоді на очах ставав організацією українською. У паперах Алли Горської я бачив диктанти, які вона писала з Надійкою Світличною, а вони познайомилися, згадувала Надійка, 1963–64 року²⁰.

Осередком українізації не могло бути що інше, як приватна колекція, яку називали не інакше, як Музей Івана Гончара (утворився 1959 року). Хтось колись з усмішкою оповів мені, начебто Іван Макарович як прикровенною таїною поділився з ним, що в його музеї Дзюба став українцем. Теперішнім це може видатись, мабуть, несподіванкою, але свою роль у національному усвідомленні дерусифікованих людей Музей Івана Макаровича таки відіграв.

Були й інші шляхи. Ярослав Дзира вийшов із селянського роду, був сином офіцера УГА, репатріанта з Чехії. Сформувався в традиційному національно-християнському середовищі на ґрунті історичної пам'яті, національної церкви, національної обрядовості й національної пісні, а також товариства «Просвіта». Вчився він за підручниками Дмитра Дорошенка, Івана Крип'якевича, Володимира Кубійовича, і за ними відповідав на уроках, навіть на совєцьких²¹. Волиняк Сверстюк так само вчився в українській школі, і про його родинну «заангажованість і приналежність» писали, коли «викривали» Український культурологічний клуб.

Масовою організацією клуб став завдяки щедрувальникам і танцюристам із ансамблю «Веснянка» Володимира Нероденка²². Галина Зубченко згадувала: «Ми не знали наших українських обрядів. Тоді вже з нами був Володимир Нероденко. Не пам'ятаю, чи він до засідань Клубу з Аллою Горською познайомився, чи в Клубі, але був одним з найактивніших. Звичай, обряди — тут він був неперевершений»²³. До них приєднались хористи із «Жайворонка» — хору, що виник 1961 року при Київській консерваторії (керували ним Борис Рябокляч, Вадим Смогитель і Володимир Завойський). Його заступив народний фольклорно-етнографічний хор Леопольда Яценка «Гомін», що утворився, як відомо, дещо пізніше, 1969 року на дніпровських схилах. Автентичні народні строї надавав молоді Іван Гончар.

У слідчих справах членів Клубу творчої молоді знаходимо як «вещдоки» не лише самвидавні вірші, а й *тамвидав* (у різному вигляді), наприклад, «Україна і українська політика Москви» Мирослава Прокопа (Ч.І.Мюнхен, 1956), які шістдесятники поширювали. У формуванні ідеології шістдесятництва вирішальну роль відіграли антології Яра Славутича «Розстріляна муза» ([Detroit:] Прометей, 1955), Б.Кравцева «Обірвані струни: Антологія поезії поляглих, розстріляних, замучених і засланих 1920–1945» (Нью-Йорк: НТШ, 1955) та Юр.Лавріненка «Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933» ([Paris:] Instytut literacki, 1959), збірник документів «Вивід прав України / Впорядкування, вступна стаття і довідки Б. Кравцева» ([Нью-Йорк:] Пролог, 1964). Важко переоцінити безпосередній вплив активного укапіста, секретаря київського обкому УКП, відтак і політика, прозаїка Б.Антоненка-Давидовича, широко ерудованого перекладача Гр.Кочура, мистецтвознавця Ів.Врони, що ознайомив молодих митців з творчістю монументаліста М.Бойчука. Усі троє були в'язнями комуністичних таборів, тож їхнє соціальне становище принципово відрізнялось від офіційних провідників соцреалізму як творчого методу. Охоче підтримував лідерів клубу режисер М.Крушельницький. Михайлина Коцюбинська слушно писала з цього приводу: «Клуб вабив до себе передусім, звісно, молодь, але різних вікових категорій: тут об'єдналися як люди дещо старі, з окресленими інтересами, певним фаховим досвідом, переважно уже сімейні, з дітьми, так і значно молодші, що робили перші кроки на самостійній творчій ниві»²⁴. Мені особисто дуже несподівано було найтрапити на відомості про ту симпатію, якою був перейнятий Іван Світличний до видатного мистецтвознавця С.Таранушенка, в'язня 1930-х років. Виявилось, вони були особисто знайомі, й Таранушенка він з повагою згадував на засланні²⁵. У листі Ів.Світличного від 16 травня 1976 року до дружини читаємо: «Дуже добре зробила Ти, що придбала книгу Таранушенка, я з автором був знайомий, він гідний найвищих похвал; якщо книга навіть дуже урізана, вона, принаймні, не буде фальшива. Тут її ще немає, але таку літературу тут хтось обов'язково випишує, і я збираюся ближчим часом побачити її»²⁶.

Власну історію й творчість письменників Клубу творчої молоді оперативно підсумували літературні критики еміграції — монографія Ів.Кошелівця «Сучасна література в УРСР» ([Нью-Йорк:] Пролог, 1964), де розгорнуто концепцію чотирьох поколінь радянської літератури й визначено роль останнього («Шістдесятники»), видання О.Зінкевича «3 генерації новаторів — Світличний і Дзюба» (Балтимор: Смолоскип, 1967) та Б.Кравцева «Шістдесят поетів шістдесятих років: Антологія нової української поезії» (Нью-Йорк: Пролог, 1967).

1965 року І.Світличний передав невідцензурні вірші й щоденник Симоненка нелегальним шляхом для публікації в мюнхенському журналі

«Сучасність». Паралельно І.Кошелівець видав їх окремою книжкою п.н. «Берег чекань» ([Нью-Йорк:] Пролог, 1965). Світличний передав на Захід також матеріали, які склали видання «Українські юристи під судом КГБ» (1968), а В.Чорновіл — «Лихо з розуму: Портрети двадцяти «злочинців» (Париж: Перша укр. друкарня у Франції, 1967). Видавництво «Смолоскип» вислало в Україну свого першого зв'язкового Н. Воляник з Клівленда лише 1970 року.

Чи не найпоказніше діяльність КТМ виявилась в урочистих масових вечорах, що відбувались у найкращих тодішніх київських залах, відбруньковуючись у поетичних вечорах по київських інститутах.

14 травня 1962 року (понеділок) у Жовтневому палаці культури, колишне НКВД із в'язницею для політичних, відбувся вечір Леся Курбаса, який організував Л.Танюк. На цьому реабілітаційному вечорі виступили причетні до «Березоля» народний артист СРСР В. Василько, ректор Харківського театрального інституту Дм.Власюк, народний артист СРСР Лесь Сердюк, народна артистка СРСР Н. Ужвій, народний художник СРСР Ан.Петрицький, дружина Остапа Вишні Варвара Губенко-Маслюченко, заслужений артист УРСР Ол.Романенко, народний артист СРСР М.Крушельницький. Всі вони знаходили щонайкращі слова, щоб згадати про свого розстріляного вчителя. Щоразу наштовхуючись на проблему масового терору в недалекому минулому, КТМ у найяскравіший спосіб визначив напрямок громадських реабілітацій.

В обстановці хрущовської «відлиги», у Клубі виникла група ентузіастів («створено комісію»), що збирала матеріали про репресії тридцятих років. В.Симоненко, А.Горська й Л.Танюк поїхали у вказані їм місця і в лісі в районі Биківні виявили рештки людських кістяків.

У неділю, 23 грудня 1962 року, теж у Жовтневому палаці КТМ провів вечір пам'яті розстріляного драматурга М.Куліша. Із вступним словом виступив М.Бажан, що дозволив собі дисидентський вираз «Россия — родина слонов».

1 червня 1963 відбувся вечір Маяковського, сценарій якого написав Ів.Дзюба. Там було публічно прочитано вірш «Долг Украине».

Широким відгомонам розійшовся вечір Ів. Франка, що відбувся 8 червня 1963 року в Інституті харчової промисловості ім. Мікояна на Володимирській вулиці. На історичних скрижелях він відзначився тим, що пройшов зі смолоскипами. Після нього біля пам'ятника І.Франка читали вірші, зокрема Ст.Тельнюк — «Пісеньку останнього гурона» .

Під грифом Клубу творчої молоді «Сучасник», Київської державної філармонії, де працювала Т.Цимбал, й Українського театрального товариства було надруковано афішу вечора Л.Українки, призначеного на середу, 31 липня 1963 року. На Першотравневій естраді мав відбутись вечір, у якому

мали виступити Державний симфонічний оркестр УРСР (диригент Є.Шабалтіна), артисти театру опери та балету, Київської державної філармонії та Укрконцерту. В останній момент вечір було заборонено. Ів.Дзюба як ведучий провів його «під штахетами», «на лавках». Т.Цимбал прочитала яскраво політичні твори Л.Українки «Товарищі на спомин», «Мрії», «І ти колись боролась». Нові вірші прочитали Ір.Жиленко, М.Вінграновський, І.Драч, Ст.Тельнюк, Л.Костенко. Виступив також Є.Сверстюк.

За рік, 12 березня 1964 року відбувся останній, шевченківський вечір КТМ у Жовтневому палаці. Режисером дійства був Б.Головатюк, учень М.Крушельницького. Стрижем програми стали Шевченкові твори, які читав («І мертвим, і живим» — повністю) диктор українського радіо, згодом священник, П.Бойко.

У своїй повсякденності діяльність клубу провадилась за секціями — театральною, мистецькою та ін. З лекціями виступали І.Світличний, Г.Логвин, що керував поїздками по історичних місцях України з вивченням архітектурних пам'яток. Велику роль відігравали міжособистісні контакти з молодими діячами Львова та інших міст. КТМ «Сучасник» відіграв ключову роль у громадсько-політичному й культурному житті української столиці. Активні контакти з колами студентської молоді, численними старшими людьми поширили їхні впливи на всю територію України.

Діяльність КТМ викликала шалену протидію і всілякі перешкоди з боку влади. Активну діяльність членів Клубу у їхніх попередніх формах припинили арешти 1965 р. (Є.Кузнецова, Яр.Геврич, Ол.Мартиненко, Ів.Русин, Ів.Світличний, М.Гринь). 1970 р. було вбито А.Горську. Молодеча діяльність КТМ, сповнена надій і радісної творчості, скінчилась. 1972 року прокотилась нова хвиля арештів. Набувши інакших форм, діяльність шістдесятників перейшла на інші рівні. Ширше коло опозиції набуло згодом характеру дисидентства. У 1960-х роках самого слова *дисидент* у вжитку ще не було. Це стверджує й Василь Лісовий²⁷.

У політичному сенсі це однозначно був Рух опору. Характерно, що у «словнику дисидентів»²⁸ немає, і це правильно, Івана Гончара з його Музеєм, немає людей його кола, а це не просто гурт людей, а увесь український Київ. Іван Макарович Гончар присутній в іншому довіднику — «Рух опору в Україні»²⁹. Можна говорити ширше — зрештою, про всю Україну, себто про тисячі громадян, які між Україною й інтернаціоналом вибирали першу. Нарешті, ще одне слабке місце в застосуванні поняття. У значенні «незгідний» воно має сенс вторинності. Отже, виникає питання: чому магістральну лінію українства мають представляти республіканські керівники (Щербицький і його Політбюро³⁰), їхні прислужники й помічники, а діячі «Клубу творчої молоді», що формували нашу культуру і втілювали «сіль землі», визначаються як похідне від них?

Підсумовуючи, треба визнати, що на початку 1960-х років Клуб творчої молоді «Сучасник» відіграв ключову роль у громадсько-політичному й культурному житті української столиці. Активні контакти з колами студентської молоді, численними старшими людьми поширили їхні впливи на всю територію України.

Окремі згадки про Клуб можуть зберігатися в діловодстві ЦК КП(б)У. Було чи й досі існує широке коло джерел по інших сховищах. Повинна існувати літерна справа Клубу серед діловодства КГБ, тепер — в архіві СБУ. У відповідних підрозділах СБУ повинні зберігатися давні матеріали зовнішнього спостереження, перлюстрації, нарешті, діяльність Клубу мала відбиватись у справах агентури. Якщо усі ці папери, замітаючи сліди, начальство досі не знищило, за кілька поколінь вони можуть бути розсекречені як історичні джерела, що мають лише суто академічний інтерес. Тоді майбутні представники вищезгаданої «магістральної лінії українства» у ході ідеологічної боротьби, яка навряд чи коли припиниться, претендуватимуть на основоположну роль цих документів для розуміння історичного процесу. Поки ще цього не сталося, основоположними історичними джерелами до історії шістдесятництва лишається його власна документальна спадщина.

Провідну роль у видаванні джерел з історії Клубу творчої молоді, а відтак і всього шістдесятництва відіграли самі його члени й учасники. Важко переоцінити наукове й культурницьке значення цієї археографічної роботи. Найпомітніше тут: усе, що з огляду на цензуру називалось непрямо, тепер одержало імена. Усі персонажі ідентифіковано. Джерельна база для майбутніх досліджень готова.

Хочеться звернути увагу на позиції тодішньої адміністрації в УРСР. Прошарок добре поінформованих функціонерів, вони мали певну ідеологію, що виявлялась у їхньому власному діловодстві та пропагандистських матеріалах. Характерно те, що багато чого в Україні вони не любили. Багато разів на місяць голова Комітету державної безпеки надсилав «першій особі» республіки П.Шелесту, потім — В.Щербицькому, що керували боротьбою проти «українського буржуазного націоналізму» (формально до ЦК КПУ) «Інформаційні повідомлення» й «Доповідні записки» російською мовою про політичний стан ввіреної їм території.

2 вересня 1964 року Комітет державної безпеки при Раді міністрів УРСР (голова Комітету — В.Никитченко) надіслав до ЦК КПУ (є запис завідувача окремим сектором ЦК О.Однороманенка: «Доложено т. Шелесту П.Е. 5/IX <підпис>») важливий документ — «Справку о националистических элементах в западных областях Украины» («Секретно. Экз. № 1»). Тут констатовалось, що за останні роки (на жаль, не визначено, з котрого року й до котрого) на територію західних областей України повернулось понад

121 тисячу раніше засуджених «учасників ОУН, бандпособників и других лиц, находившихся в заключении за государственные преступления, а также выселенных на спецпоселение членов семей участников и пособников участникам ОУН»³¹.

Далі йдуть формули, що видаються за підсумки певного аналізу, але насправді мали бути й були попросту політично грамотними: «Анализ имеющихся в распоряжении органов госбезопасности данных позволяет сделать некоторые выводы о поведении и действиях этих лиц.

Большинство возвратившихся из мест заключения и спецпоселения, особенно из числа рядовых участников ОУН и их родственников, занялись общественно-полезным трудом, не высказывают намерений возвращаться к националистической деятельности.

Часть прибывших из мест заключения и спецпоселения до конца не порвала с националистическим прошлым, легко поддается влиянию активных украинских националистов, может представлять опасность при возможном осложнении внутренней и международной обстановки.

Наконец, определенное количество бывших украинских националистов продолжает твердо придерживаться старых идейных убеждений, проводит или намеревается проводить националистическую или иную враждебную деятельность».

Такі стереотипні фрази можна було вписувати в «довідку», не заглядаючи в жодні документи. Відомий історик Анатолій Русначенко за розпорошеними по архівних сховищах архівно-слідчими справами КГБ та приватними збірками розглянув діяльність групи «Об'єднання» (біля м. Інти, 1956), Українського національного комітету (Львів, 1956), Української національної партії (Тернопільщина, 1961), Ходорівської групи (Львівщина, 1958), Української робітничо-селянської спілки (Львівщина, 1959), Українського національного фронту (Львівщина, 1963). За відповідними першоджерелами вчений наголосив на спадковості національно-визвольного руху різних періодів: улітку 1964 року Дм.Квецко (УНФ) виявив у горах ящики зі старою оунівською літературою, Михайло й Богдан Горині оперували старими виданнями УГВР³².

У цитованій вище довідці після політологічних вправ далі наводиться найцікавіше — фактографія про репресії влади проти осіб, звинувачених в українському буржуазному націоналізмі: «За период с 1954 года по первую половину 1964 года включительно в целом по республике органами КГБ привлечено к уголовной ответственности за националистическую деятельность 793 человека.

За это время вскрыто и оперативно ликвидировано 77 националистических организаций и групп с числом участников 601 человек, в том числе непосредственно в западных областях — 54 группы и организации с 463

участниками. Наиболее активные участники из числа всех вскрытых организаций и групп в количестве 201 человека привлечены к уголовной ответственности, в отношении 400 человек проведены профилактические мероприятия.

Из числа лиц, избличенных в совершении уголовных преступлений, расследованием которых занимались органы милиции и прокуратуры в 1961–63 г.г. и за 5 месяцев текущего года в западных областях республики, бывшие участники ОУН–УПА, бандпособники, родственники бывших националистов составляют 5 процентов. Больше всего они участвовали в таких преступлениях, как хищение государственного или общественного имущества, незаконное хранение огнестрельного оружия, хулиганство.

В настоящее время органы КГБ в западных областях республики ведут активное оперативное изучение 1628 человек, подозреваемых в националистической деятельности. Некоторые из этих лиц проявляют интерес к секретным сведениям, стремятся установить связь с разведками противника и закордонными националистическими центрами. 167 изучаемых предпринимают попытки или высказывают намерения создавать националистические группы, 29 — вынашивают планы совершать открытые враждебные проявления, 363 — ведут обработку своих связей в националистическом духе, 47 — хранят или изыскивают возможности приобретения огнестрельного оружия, 67 — приобретают, хранят или распространяют националистическую литературу»³³.

Борючись проти ворогів, комуністи всебічно берегли кордони, охороняючи «залізну завісу». В «Інформаційному повідомленні» В.Никитченка до П.Шелеста № 98/н від 13 лютого 1965 року («Секретно. Экз. № 1») повідомлялось, що протягом 1964 року було конфісковано 5561 лист з-закордону, куди було вкладено «друковані видання українських націоналістів (1963 року їх було менше — 4421). Найбільше листів з друкованими виданнями українських націоналістів надійшло зі США — 2767 (49,8%) та Канади — 2005 (36%). Всупереч сучасному міфологічному мисленню «украинские националисты письма с печатными изданиями направляли: в восточные области республики около 70%, в том числе: в Киевскую область — 977, Харьковскую — 412 и в западные области около 30%, в том числе: во Львовскую область — 928»³⁴.

У середовищі, де концентрувалось найбільше енергійної української молоді і яку влада особливо боялась, власне й виникли спрямовані проти неї твори. Передусім ідеться про головний твір, що виринув із надр «Клубу творчої молоді», — працю Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Як формулювала М.Коцюбинська, «в тому й полягає конкретно-історичне значення Дзюбиної правди для тієї доби: розбивати стереотипи зсередини, вносити нові ідеї, розхитувати догми на звичній для загалу ідеологічній

території»³⁵. Агентура, що щільно обіклала Дзюбу, повідомляла КГБ вже про процес підготовки цього твору. 14 листопада 1964 року Никитченко доповідав П.Шелесту в «Інформаційному повідомленні» № 1421/н («Секретно. Екз. № 1»): «В дополнение к № 1392/н от 28 октября с.г. сообщаем, что в КГБ при СМ УССР продолжают поступать данные о том, что отдельные представители творческой интеллигенции намерены обращаться в партийные и советские органы с письмами по вопросу национальной политики на Украине.

В этой связи высказывается мнение о необходимости подготовки документа, в котором был бы дан научный анализ национальной политики на Украине за период советской власти и сформулированы предложения по исправлению ошибок, которые якобы имели место в прошлом.

ДЗЮБА Иван Михайлович, член Союза писателей УССР, в частной беседе заявил:

«Национальный вопрос на Украине за советский период надо изучить досконально, на всех его этапах, в отображении конкретных материалов партийных съездов, конференций, постановлений, которыми засвидетельствовано, что на протяжении продолжительного периода, до ареста Косиора и Чубаря, на Украине проводилась правильная национальная политика. Русификаторская линия нашла свое начало при Сталине, а особенно выразительный и целенаправленный характер приобрела за время работы Хрущева на Украине и затем в ЦК КПСС».

Высказываются намерения тщательно изучить первоисточники, включая сюда, кроме постановлений и материалов партийных съездов и конференций — произведения Ленина, Сталина, Скрипника, речи и доклады Косиора, Чубаря, Попова и др., «чтобы доказать теперешнему руководству неопровержимо и документально, что с определенного времени, вопреки высоким ленинским указаниям, в жизни страны взяла верх неверная, великодержавная тенденция в национальном вопросе, которая, безусловно, приносит лишь вред коммунистическому строительству, дружбе народов как в СССР, так и за его пределами».

Один из вариантов возможного письма в партийные органы предусматривает 4 раздела: в I-м разделе высказывалось мнение изложить вопросы экономики Украины; во II-м — снабжение населения, в частности, продуктами питания, отметить низкий уровень жизни трудящихся, особенно крестьян-колхозников; в III-м — вопросы национальной политики на Украине; в IV-м — конкретные предложения, высказанные теми представителями творческой интеллигенции, которые подпишут письмо»³⁶. Як бачимо, йшлося про підготовку нехай і великого тексту, як на листа до партійного начальства (правдоподібно, до ЦК КПУ), але малого як на книжку, у яку він втілювався. Спершу майбутній твір уявлявся як колективний

лист із чотирьох розділів (остаточно текст «Інтернаціоналізму» склався з 14 розділів). Супровідний лист до Шелеста й Щербицького датується груднем 1965 року. Цікаво, що автор того тексту про Дзюбу, що писав про нього до КГБ, явно йому симпатизував, заклавши до його вуст навіть своєчасну в листопаді критику Хрущова, знятого з посади щойно у жовтні. Дзюбі нав'язувалось датування «Правильної національної політики» аж до арештів Косіора та Чубаря. Чи не головне в його праці було найстрашніше для партноменклатури — ідеального Леніна й сучасну партноменклатуру розвести, піддавши різкій критиці діяльність як сучасного московського Політбюро, так і його київської експозитури.

У ті місяці й роки критичні міркування про владу висловлювали сотні осіб. У черговій доповідній записці КГБ до Шелеста від 3 лютого 1965 року («Секретно. Экз. № 1») зазначалося: «В 1964 году в республике 742 авторами было всего изготовлено и распространено 973 анонимных письма и в 99 случаях 2496 листовок антисоветского, идеологически вредного, клеветнического или угрожающего содержания»³⁷. Протестанти особисто слабкорозвинені бачили головне зло у діяльності голів сільради і вивішували відповідні летючки з погрозами на людних місцях. Інші звертали свої думки взагалі проти влади. Щоб «пресечь зло на корню», зусилля багатотисячної армії чекістів спрямовувалось на виявлення авторів цих летючок.

31 жовтня 1964 року В.Никитченко переслав П.Шелесту інформаційне повідомлення (Секретно. № 1): «В дополнение к № 1392/н от 28.X.64 года направляем копию письма, которое готовится (sic) членом Союза писателей УССР НАЗАРЕНКО³⁸ Ю.И. для рассылки в различные партийные и советские инстанции»³⁹. У додатку до супровідного листа у справі ГДА СБУ підшиито т.зв. «возврат» — статтю «За ленінський облік і на ниві культурній!» за підписом робітника-будівельника М.В.Лисенка з датою 22 жовтня 1964 року. Як і Дзюба, автор відштовхується від думки Леніна (січень 1918 р.), мовляв, соціалізм — це й облік та контроль. «Антиленінці, — пише він за кілька рядків, — призвели до того, що до ХХ з'їзду КПРС у міських школах Української РСР навчалось ледве 113899 дітей мовою Тараса Шевченка — Максима Рильського із загальної кількості в 543065 або двадцять один процент. [...] Член редколегії журналу «Вопросы философии», либонь, білорус, Іван Кравцев у редагованій тодішнім головою Спілки журналістів УРСР газеті «Радянська Україна» 13 квітня 1960 року надрукував велику статтю, в якій тішить, що зменшується кількість українців та білорусів, за даними перепису 1959 року. Відомо, що з початку ХХ століття ПОДВОЇЛОСЯ на Землі населення, а Іван Кравцев радий, що східних слов'ян — працюючих українців та білорусів з їхньою тисячолітньою культурою меншає. За кордонами СРСР живе понад 4 млн. українців, виходить різного напрямку

понад сто газет, на 92 радіостанціях, аж до Ватікану, ведуть мовлення українською мовою. Антирадянські писаки передрукували в буржуазних українських газетках отой опус Івана Кравцева, якому послужливо надав шпальти (тираж 450 000) теперішній голова Державного комітету в справах преси при Раді Міністрів Української РСР Іван Педанюк. Поступові українські діячі з Канади, як відомо, приїздили до А. Скаби і протестували проти опублікування статті І. Кравцева, яка лле воду на млин паліїв війни. Товариш Скаба відповів, що він не надав ваги отій статті. Лише згодом І. Кравцев змушений був змінити місце роботи, за станом здоров'я»⁴⁰.

Авторкою докладних і ґрунтовних листів до ЦК була Валентина Павлівна Драбата (1908, с. Северинівка Под. губ. — 1983, Київ), що протестувала проти становища української мови, культури і шкільництва. Як і Дзюба і Ю. Назаренко, вона теж покликалась не на малопрístupних Донцова чи Сціборського, а на твори Леніна. Але на відміну від Івана Михайловича писала про ленінську жорстокість і свавілля, про його бажання визискувати й грабувати Україну⁴¹. На високому теоретичному рівні працював Святослав Караванський (нар. 1920, Одеса; нині живе у США), який 24 лютого 1965 року звернувся до Прокурора УРСР з клопотанням: «Прошу притягнути до кримінальної відповідальності Міністра вищої та середньої освіти УРСР Даденкова Юрія Миколайовича, за ст.ст. КК УРСР, що передбачають покарання за:

1. Порушення національної та расової рівноправності (ст. 66 КК УРСР).
2. Протидія відновлення ленінських принципів у практиці постановки вищої освіти в УРСР (ст.ст. 69, 167 КК УРСР).
3. Невиконання резолюції XX з'їзду КПРС щодо ліквідації наслідків культу особи та гальмування відновлення нормальних умов розвитку української соціалістичної нації (ст. 66 КК УРСР).
4. Підготовка некваліфікованих кадрів та дезорганізація педагогічного процесу в системі середньої та неповно-середньої освіти (ст. 167 КК УРСР)».

Клопотання Караванського у формі «Інформаційного повідомлення» КГБ при РМ УРСР (В. Никитченко) 22 березня 1965 року справно довело до відома ЦК (П. Шелеста; «Секретно. Екз. № 1»). Але паралельно до звичайного шляху «на Банкову» (потім — «у Білий дім») листи В. Драбати, С. Караванського поширювались порядком самвидаву.

У січні 1965 року в Києві на Байковому кладовищі громада провела в останню путь Володимира Сосюру. У пам'яті присутніх закарбувалась промова Андрія Малишка: «Яке безмежне повинно бути почуття людини, що могла так сказати («Так ніхто не кохав... Через тисячі літ...» — С.Б.), і як жаль, що і велику любов твою хотіли вирвати з твого серця і заслати в далекий Сибір. Скільки передчасних сивин впало тоді на твою голову, і, мабуть, тепер доречні були б слова Шекспіра:

«Ах, как жестока жизнь и сколько злодеяний!»

Хай прокляття впаде на голови тих, що це робили, вкоротивши цим тобі віку. Ми, осиротілі, лишаємось з своєю великою любов'ю до людей, до слова, до поезії, до великої нашої матері — України. Камінь розпадеться, і дерево тисячоліття розцвіте і опаде, а твоя поезія залишиться, і хай не ждуть сноби, що наше слово, наша рідна Україна зникне, бо Україна безсмертна, як безсмертний ти в ній. Холодно тобі зараз, поете, і сніг над тобою йде дуже холодний. Над твоєю труною в цей зимовий холодний день ми клянемося, що будемо любити свою мову, свій кароокий народ, свої звичаї так, як ти заповів в своєму вірші «Любіть Україну» [...]

І хай тупість кретинів і невігласів, прелатів і ієзуїтів, які вкоротили твоє життя після написання цього вірша ... /2 сл.⁴²/ ... їх згадає над могилою великого українського поета. Пробач, що ми не покрили тебе славною козацькою китайкою по нашому звичаю і не поклали на твоє серце червону калину. Ти так те любив. Та червона калина твоєї України червонітиме в твоєму серці і в твоєму слові. Комусь, може, набридли ці символи нашої вічної свободи і гіркоти, а для нас вони зацвітатимуть вічно — від молодих і до старших, від покоління до покоління. Ми б хотіли поховати тебе так як годиться великому співцеві і пронести тебе на своїх плечах по всьому Хрещатику, по всій нашій рідній землі. Що ж, кажуть, «не можна!» А як жаль, що і в цім ми схиляємось до циркулярів, а не до вікових традицій нашого народу»⁴³.

Шелест розписав це інформаційне повідомлення на Скабу, тож останній приписав поруч (до речі, українською мовою): «На президії про цю промову я доповідав зразу ж після похорон. Скаба».

Мабуть, Шелест одержав розшифровку магнітофонного запису, бо у спогадах Володимира П'янова наводиться явно відредагований і яскравіший текст. Критик і посадовець Спілки письменників, разом з тим дуже гарний чоловік, розповідав: «На машині — комісія з похорону. Жалобний мітинг відкриває схвильованим словом голова комісії — заступник голови Ради Міністрів республіки Петро Тимофійович Тронько. Хоча й закуте в тенета офіційної ідеології, його слово проміниться щирістю, любов'ю, сповнене болю за велику втрату, що її із відходом у вічність Володимира Сосюри понесла Україна»⁴⁴. І ось текст промови Андрія Малишка у відтворенні В.П'янова: «Дорогий друже, Володю. Ти волів би, щоб тебе на оцей цвинтар по останній твоїй земній дорозі везли не на катафалку, а, за давнім козацьким звичаєм, несли на плечах по устеленому житньою соломою шляху. Але тепер це не дозволено! Ти волів би, аби домовину твою, за давнім козацьким звичаєм, було покрито червоною китайкою. Але тепер це не дозволено! Ти волів би, аби, за нашим народним звичаєм, тобі на груди було покладено червону калину. Але тепер це не дозволено! (І тут же, наперекір всіляким заборонам, хтось таки поклав пучок калини до

складених рук небіжчика). А натхненний промовець вів далі: [...]» [...] Зі слів Малишка знаємо, що відбулося потім. Як тільки зачинилися дверцята урядового авто, Скаба люто ошкірився:

— Як ви, Андлію (він не вимовляв звука «р») посміли зводити національні рахунки над розритою могилою?!

— А мені, — запально відповів поет-трибун, — більше ніде сказати про наболіле ...»⁴⁵.

Подуючи до ЦК зведення «реагування» представників окремих категорій людності чи, як тепер кажуть, електорату, співробітники КГБ залежно від потреб покликались на думку «репатріантів», «раніше засуджених за антирадянську діяльність», «колишніх учасників ОУН, що повернулися з ув'язнення», «українських націоналістів» тощо (розуміється, державною, себто російською мовою).

Особливий інтерес викликав у співробітників ГБ колишній секретар київського обкому УКП, відтак і політик, відомий письменник, близький наставник і товариш одного з лідерів Клубу творчої молоді Івана Світличного Борис Антоненко-Давидович. 19 квітня 1965 року В.Никитченко з заступником Б.Шульженком у звичайному порядку надіслали П. Шелесту довідку про бесіди з ним («Секретно. Экз. № 1»): «5, 12 и 16 апреля в Комитете государственной безопасности Украины были проведены беседы с Антоненко-Давидовичем Б.Д.

В общей сложности беседы продолжались свыше 15 часов. Два перерыва в несколько дней нужны были для изучения его реагирования на беседы и учета этого при последующих встречах.

Справка о характере беседы прилагается.

Наблюдение за ним нами будет продолжено»⁴⁶.

Зізнаючись, що стежать своїми методами за письменником, чекісти у своїй довідці не могли утриматись від грубих висловів про нього. Виникає питання, навіщо вони зустрічалися з ним тричі, вивчали його реакцію й готувались враховувати її в дальших зустрічах: «В итоге разговоров сложилось твердое убеждение, что Антоненко-Давидович не имеет систематизированных знаний по истории Украины, по истории СССР, по национальному вопросу, и о вопросах политики рассуждает примитивно, мелко, но пытается держаться в роли идеолога, запросто трактуя важнейшие политические вопросы прошлого и настоящего. Эта пророческая спесь Антоненко-Давидовича может быть легко разрушена несложной дискуссией с ним, так как судя по поведению Антоненко-Давидовича на беседе, он не встречался с оппонентами и привык, что его оценки воспринимаются безоговорочно.

В беседах с Антоненко-Давидовичем мы также убедились в том, что он отстал примерно на 20–25 лет от общественной жизни народа, в том числе

и от тех процессов, которые происходят в писательской среде. После возвращения из мест заключения всего лишь дважды выезжал на очень короткий период за пределы города Киева»⁴⁷.

Сказане виявляє убогість «возвратов» як історичного джерела і низький інтелектуальний рівень співробітників, яким доручали розмовляти з видатними українськими письменниками.

В.Никитченко — П.Шелесту, 28 квітня 1965 року («Секретно. Экз. № 1»): «В дополнение к нашей информации о проведенном 20 апреля сего года в Киевском госуниверситете диспуте «О национальных традициях и духовной культуре народа»⁴⁸ и намерении продолжить эту дискуссию в последующем сообщаем, что 27 апреля к 19 часам у гуманитарного корпуса КГУ собралось около 170 человек молодежи города.

В связи в том, что администрация университета отменила диспут и установила пропускной режим в здание, собравшиеся перешли в парк Т.Г.Шевченко, разбившись на группы.

Присутствовавший комсомольско-партийный актив вступил в полемику с отдельными лицами, которые пытались отстаивать концепции о якобы имеющей место неправильной политике по национальному вопросу в республике. Значительная часть собравшихся поддерживала и одобряла неправильные суждения и действия последних.

Установлено, что в проведенном сборище принимали участие известные своими идеологически неправильными суждениями по национальному вопросу БИНЯШЕВСКИЙ Эраст, 1928 года рождения, беспартийный, сотрудник института ортопедии и травматологии МЗО УССР; ГОРСКАЯ Алла, 1929 года рождения, беспартийная, художница; СВЕТИЛИЧНЫЙ Иван, 1929 года рождения, беспартийный, работает в обществе по охране природы; ДЗЮБА Иван, 1931 года рождения, беспартийный, критик; СВЕРСТЮК Евгений, 1928 года рождения, научный сотрудник института психологии Министерства психологии Министерства просвещения УССР и ряд других.

В 22 часа наряд милиции предложил собравшимся разойтись, что вызвало отрицательную реакцию у отдельных лиц, заявлявших о нарушении конституционных гарантий.

3 человека, неподчинявшихся (sic) требованиям наряда, были задержаны и доставлены в Советский райотдел милиции и после беседы отпущены.

После этого собравшиеся постепенно разошлись»⁴⁹.

В.Никитченко — П.Шелесту, 15 травня 1965 року. № 309/н. Секретно. Экз. № 1: «Специальное сообщение. По поступившим в КГБ при СМ УССР данным, отдельные представители молодежи и творческой интеллигенции намереваются 22 мая с.г., в годовщину похорон Т.Г.Шевченко на Чернечьей горе, самоинициативно собраться у его памятника в г. Киеве, возложить венки и исполнить несколько песен на слова поэта»⁵⁰.

За кілька місяців, одержавши сукупність надзвичайно тенденційної інформації, Політбюро ЦК Компартії України (П.Шелест) під керівництвом Політбюро ЦК КПРС (Л.Брежнев) разом із КГБ при РМ УРСР (В.Никитченко) розпочало терор проти української інтелігенції. Це провадилось у дусі панівного марксистсько-ленінського вчення.

Активну діяльність членів Клубу творчої молоді у їхніх попередніх формах припинили арешти. Перелік лише заарештованої тоді молоді беру з книжки Вячеслава Чорновола⁵¹, зіставляючи її відомості зі смолоскипівською енциклопедією «Рух опору в Україні»⁵². Ув'язнені тоді діячі — це була краса й гордість української культури. 24 серпня 1965 року були арештовані Іван Гель і Мирослава Зваричевська (Львів), 25 серпня — Ярослава Менкуш (Львів), 26 серпня — музейник і мистецтвознавець Богдан і його брат Михайло Горині (Львів), хімік-лаборант Євгенія Кузнецова (Київ), 27 серпня — музейник Ігор Герета (арештований в Одесі, переведений до Тернопільської тюрми) та живописець і графік Панас Заливаха (Івано-Франківськ), 28 серпня студент-стоматолог Ярослав Геврич, та інженер геолого-розвідувального НДІ Олександр Мартиненко (Київ), Михайло Осадчий (Львів). Того самого дня зробили трус у інженера-геодезиста інституту «Київоблпроект» Івана Русина (дати арешту немає). 31 серпня відбувся трус у Світличного, 1 вересня його заарештували, але за кілька місяців випустили. У серпні (дати немає) — співробітник Інституту геофізики Микола Гринь (Київ), Дмитро Іващенко (Луцьк), учитель музики Методій Чубатий (Тернопіль). Наприкінці серпня забрали Михайла Озерного (Івано-Франківська обл.), 1 вересня — історика Валентина Мороза (викладав в Івано-Франківську, суджений у Луцьку). Невдовзі до них приєднали й старших: 4 вересня 1965 року узяли письменника й педагога Михайла Масютка (арештований у Феодосії й доправлений до Львова, вперше арештований 1937), 13 листопада — лексикографа Святослава Караванського (Одеса, вперше арештований 1945). За випадкових обставин 23 травня 1966 року посадили письменника Анатолія Шевчука, Валерієвого брата (Житомир). На кілька порядків більше людей було звільнено з посад, навчальних закладів та аспірантур, зазнало адміністративних переслідувань.

6 вересня 1965 року В.Никитченко доповідав П.Шелесту у «Спеціальному повідомленні» № 539/ш («Секретно. Екз. № 1»): «4 сентября 1965 года в 20-00 в гор. Киеве в кинотеатре «Украина» перед началом сеанса состоялась встреча зрителей с творческой группой, принимавшей участие в создании кинофильма «Тіні забутих предків».

После выступления режиссера-постановщика ПАРАДЖАНОВА на сцену поднялся литературный критик ДЗЮБА Иван Михайлович, который обратился к зрителям с речью.

Со слов присутствовавших на премьере граждан, ДЗЮБА заявил:

«Сейчас происходят массовые политические аресты украинской интеллигенции и молодежи в Киеве, Львове и других городах. Повторяется 1937 год. Молодежь должна заявить протест властям, заклеить позором за несправедливость!

Некоторая часть зрителей возгласами одобрения и аплодисментами пыталась поддержать ДЗЮБУ.

Присутствовавший в зрительном зале корреспондент (sic) ЧЕРНОВОЛ обратился к публике с призывом подняться с мест в знак протеста против «политических репрессий». Некоторая часть публики последовала этому призыву.

Большинство граждан с возмущением реагировали на выступление ДЗЮБЫ, требуя призвать его к порядку.

Выступление ДЗЮБЫ вмешательством администрации кинотеатра было прервано.

В 22 часа после окончания демонстрации фильма один из зрителей (личность устанавливается) стал выкрикивать: «Где же правда? Почему не дают говорить правду? Это безобразие!..»

В это же время группа молодежи в количестве 20–25 человек пыталась создать пробку у выхода из зала и задерживать зрителей. Находившиеся вблизи граждане оттолкнули этих лиц, и публика покинула зал.

КГБ при СМ УССР проводятся мероприятия по документации провокационных действий ДЗЮБЫ и его единомышленников»⁵³.

На документі мається ще кілька резолюцій, записів і записів:

тов. Шульженко. Доложите. 6 IX. Шелест.

т. Шелесту доложено. 7.09.65. Шульженко.

Доложено т. Каллаш. 8 IX. <підпис>.

У справі СБУ за цим документом підшито інший, що характеризує інформаційний рівень співробітників, яким вони найбільше пишалися, ввівши до загального обігу навіть термін «компетентні органи»:

«Справка.

Человеком, выкрикивавшим 4 сентября 1965 г. в кинотеатре «Україна» слова «Где же правда? Почему не дают говорить правду? Это безобразие!..», является

Стус Василий Семенович, 1938 года рождения, уроженец Винницкой области, украинец, беспартийный, с высшим образованием, бывший аспирант Института литературы АН УССР, проживает по ул. Вернадского (общезитие аспирантов АН УССР).

Стус В.С. известен ЦК КП Украины.

Ст. о/у [оперуполномоченный] 6 отд. 2 Упр. КГБ УССР ст. л-нт [лейтенант] А. Костыгин. 20.X.65 г.»⁵⁴.

На цю довідку в компетентних органів пішло два тижні часу. Михайлина Коцюбинська оприлюднила важливий факт: «Досі не можу збагнути, як це КГБ прогавив, що перший передрук «Інтернаціоналізму...» зроблено на моїй машинці, і саме такий примірник було вилучено на кордоні в Миколи Мушинки [...]»⁵⁵. Сукупність наведених документів характеризує інтелектуальний рівень цієї установи, а відповідно й значення тих інформацій («Информационных сообщений» и «Докладных записок»), які вона постачала ЦК КПУ, як історичного джерела.

Останній епізод, на якому хочеться зупинитись:

В «Інформаційному повідомленні» В.Никитченка до П.Шелеста № 662/н від 20 жовтня 1965 року («Секретно. Экз. № 1») повідомлялось:

«По поступившим в КГБ при СМ УССР данным, в различные организации гор. Киева поступают копии адресованного в Президиум ЦК КПСС письма, подписанного –

ДРАБАТОЙ Валентиной Павловной, 1908 года рождения, уроженкой села Севериновка Межировского района Винницкой области, украинкой, беспартийной, с высшим образованием, пенсионеркой, проживающей в гор. Киеве, по проспекту 40-летия Октября, 118-Б кв. 7.

ДРАБАТА является связью арестованного за антисоветскую деятельность бывшего художника-декоратора Киевского государственного ордена Ленина Академического Украинского Драматического театра им. Франко МОРГУНА П.С.»

Нотатка: «К документу № 3690 / 16. т. Никитченко В.Ф. т. Шелест П.Е. просит доложить ему этот вопрос лично. А. Однороманенко. 21/Х.65».

«Копія.

ПРЕЗИДІЇ ЦК КПРС

Київ-101, просп. 40-річчя Жовтня, 118-в, кв. 7.

ДРАБАТА В.П.

Шановні товариші!

На жаль, я не була на зустрічі творців фільму «Тіні забутих предків» з глядачами Київського кінотеатру «Україна», що відбулася 4 вересня з нагоди прем'єри цього фільму, а тому й не була свідком і учасником висловлюваного там протесту проти арештів серед української інтелігенції, яка бореться з дискримінацією української мови і української національної культури. Отже, індивідуально заявляю свій гнівний протест проти таких репресій і, коли б було можливо в наших умовах, висловила б його у відкритому листі.

Не повинно повторитися те, що було в 30-х роках. Хоч зараз той період називають «періодом культу Сталіна», але і тоді все робилося «іменем закону» і «во ім'я справедливого соціалістичного суспільства».

Скільки каралось, скільки загинуло тоді людей, які самі були активними і полум'яними поборниками цього справедливого суспільства. Загинули: Скрипник, Чубар та інші, про яких відкрито сказано, що вони впали жертвою «культу». А скільки знищено української інтелігенції, про знищення якої ніде не згадується. Всі вони (в тому числі Скрипник і Чубар) обвинувачувались головним чином у буржуазному націоналізмі.

І досі на Україні ярлик «буржуазного націоналіста» не перестає використовуватись як опудало проти висловлення будь-якої думки на захист української національної культури.

Прояв «буржуазного націоналізму» вбачається навіть в покладенні квітів біля пам'ятника Шевченкові в день прощання Києва з прахом поета (22 травня), бо ж заздалегідь попереджувалось, щоб не сміли цього робити.

Або ж, ціла епопея з пам'ятником Шевченкові в с. Шешорах на Івано-Франківщині... Чи може бути що більш диким в наші дні: двічі забороняти відкриття пам'ятника Кобзареві, що був зруйнований фашистами, а тепер люди його поновили власними силами, і після цього законне обурення таким актом кваліфікувати «проявом буржуазного націоналізму».

Напередодні 150-річного ювілею Шевченка знищено вітраж «Пролог» на слова поета «Возвеличу малих отих рабів німих і на сторожі коло них поставлю слово», виготовлений групою українських художників під керівництвом художника Заливахи... Зараз, можливо, саме цей вітраж ставлять у вину художникові.

Закони природи і суспільства об'єктивні, і державним діячам теж треба бути об'єктивними: уважно вивчити питання, чи справді серед українців так багато проявів націоналізму (та ще й з обов'язковим епітетом «буржуазний»), і якщо це так, то чим це обумовлено, і чи справді серед росіян нема таких же «буржуазних націоналістів» (принаймні про них ніде не згадується).

В.І. Ленін говорив про існування двох видів націоналізму: націоналізму гноблених націй і націоналізму панівної нації, першопричиною їх існування вважав прояв саме другого з цих видів, тобто великодержавного шовінізму. Що російський великодержавний шовінізм становить загрозову силу і після повалення Російської імперії, документально свідчиться «Запискою в Політбюро про боротьбу з великодержавним шовінізмом», написаною Леніним [...] жовтня 1922 р.

З великою повагою Драбата.

28 вересня 1965 р.

Верно: <підпис> Комяков».

Брутальним побиттям було вкорочено життя Симоненкові. 28 листопада 1970 року хтось, досі не відомий на ім'я, убив Аллу Горську. Перед членами Клубу творчої молоді і шістдесятниками в цілому розпочався новий період життя. Період їхньої молодості, сповнений надій і радісної творчості, скінчився. Почалися 1970-ті. 1972 року прокотилась нова хвиля арештів. Набувши інших форм, діяльність шістдесятників перейшла на інші рівні.

Героїко-драматична історія Клубу творчої молоді ще чекає на повніше висвітлення.

Рассматривается культурная деятельность Клуба творческой молодежи — главной структуры шестидесятников. Впервые публикуются докладные записки КГБ — ЦК КПУ, выявляющие деятельность Клуба накануне арестов 1965 г. Низкий уровень этих материалов как исторического источника.

Ключевые слова: Клуб творческой молодежи, КГБ, докладные записки.

There has been considered cultural heritage of the Creative Youth Club, main organization of the men of the sixties. For the first time there were published KGB memos for the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, which reveal activity of the Creative Youth Club before arrests prior to Club members. Low level of these materials as historical source.

Key words: Creative Youth Club, KGB.

¹ Корогодський Роман. Брама світла: Шістдесятники. — Львів: Вид-во Укр. кат. ун-ту, 2009. — 656 с., [16] с. іл.; Білокінь С. Київ і кияни: Матеріали щорічної науково-практичної конференції. — Вип. 10. — К.: Кий, 2010. — С. 248–298; Тарнашинська Людмила. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (Історико-літературний та поетикальний аспекти). — К.: Смолоскип, 2010. — 632 с.

² Горинь Богдан. Не тільки про себе: Роман-колаж у трьох книгах. — Кн. 1. — К.: Університетське вид-во «Пульсари», 2006. — С. 178–183.

³ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 11: Василь Симоненко: «Україно, ти моя молитва...»: Біобібліогр. нарис / Бібліограф-укладач Г.Гамалій; Нац. парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т. Шевченка НАН України. — К., 2007. — 120 с. 1339 записів.

⁴ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 2: Ірина Жиленко: «Я так люблю життя земне!»: Біобібліогр. нарис / Бібліограф-укладач Тетяна Михайлівна Заморіна; Нац. парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т.Шевченка НАН України. — К., 2001. — Тир. 100 пр. 152 записи.

⁵ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 3: Ліна Костенко: «Я вибрала Долю собі сама»: Біобібліогр. посібник / Бібліограф-укладач Т.М.Заморіна; Нац.

парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т. Шевченка НАН України. — К., 2002. — 60 с. — Тир. 100 пр. 304 записи.

⁶ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 1: Валерій Шевчук: «Мав дерзновення бути самим собою»: Біобібліогр. нарис / Бібліограф-укладач Валентина Олексіївна Кононенко; Нац. парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т.Шевченка НАН України. — К., 2002. — 111, [1] с. Тир. 100 пр. 838 записів.

⁷ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 4: Іван Світличний: «... Бо вірую»: Біобібліогр. нарис / Бібліограф-укладач Заморіна Тетяна Михайлівна; Нац. парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т.Шевченка НАН України. — К., 2002. — 67, [1] с. Тир. 100 пр. 322 записи.

⁸ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 7: Іван Дзюба — талант і доля: Біобібліогр. нарис / Бібліограф-укладач Заморіна Т.М.; Нац. парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т.Шевченка НАН України. — К.: Київська правда, 2005. — 118, [2] с. Наклад 2000 прим. 880 записів.

⁹ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 5: Євген Сверстюк: «Це — вибір»: Біобібліогр. нарис / Бібліограф-укладач Валентина Василівна Патока; Нац. парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т.Шевченка НАН України. — К., 2002. — 126, [2] с. Тир. 500 пр. 145, 723 записи.

¹⁰ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 8: Михайлина Коцюбинська: «Бути собою»: Біобібліогр. нарис / Бібліограф-укладач В. Патока; Нац. парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т.Шевченка НАН України. — К., 2005. — 59, [1] с. Тир. 100 прим. 345 записів.

¹¹ Алла Горська; Червона тінь калини: Листи, спогади, статті / Упор. Ол.Зарецький та Мик. Маричевський. — К.: Спалах, 1996. — 239, [1] с.

¹² Художник Віктор Зарецький. Пошуки коріння: Листи, нариси, спогади, статті / Упор. Ол.Зарецький. — К., 2009. — 268 с.

¹³ Людмила Семікіна: Високий замок. Б.м.: Задумливий страус, 1996. — 112 с.

¹⁴ Галина Севрук: Кераміка, малярство, графіка. — К.: Vona mente, 1996. — Без паг.

¹⁵ Опанас Заливаха: Альбом / Упор. Б.Місюга. — [К.:] Смолоскип, 2003. — 160 с.

¹⁶ Лісовий Василь. У багатоголосі політичних дискусій: Статті та інтерв'ю. — К.: Києво-Могилянська академія, 2007. — С.54.

¹⁷ Шістдесятництво: профілі на тлі покоління: Вип. 6: Лесь Танюк: «Вітру не буде — треба гребти руками»: Біобібліогр. нарис / Упорядники: Кононенко В.О., Негрейчук І.О., Сінькова Т.М.; Нац. парламент. б-ка України; Ін-т літератури ім. Т.Шевченка НАН України. — К., 2003. — 148, [4] с. Тир. 500 пр. 1456, 112 записи.

¹⁸ Танюк Лесь. Твори. В 60-и томах. Т. IV. Щоденники 1959-1960 рр. — К.: Альтерпрес, 2004. — С. 385.

¹⁹ Зубченко Галина. А було це так // Алла Горська; Червона тінь калини: Листи, спогади, статті. — К.: Спалах, 1996. — С. 150.

²⁰ Образотворче мистецтво. — 1990. № 5. — С. 5.

²¹ Miscellanea: Ярослав Іванович Дзира (12.05.1931–21.08.2009): [Некролог] // Український археографічний щорічник. Нова серія. Вип. 13/14. — К.: Укр. письменник, 2009. — С. 824–832. Підп.: Білокінь Сергій, Дмитрієнко Марія.

²² Будьмо!: Світлій пам'яті Володимира Нероденка: [Док.-худож. вид. / упоряд. Г.Шумська, О.Гутянська]. — К.: Вища школа-XXI, 2010. — 599, [1] с.

²³ Зубченко Галина. А було це так. — С. 153.

²⁴ Коцюбинська Михайлина. Книга споминів. — [К.:] Акта, [2006.] — С. 38.

²⁵ Таранушенко С.А. Наукова спадщина: Харківський період. Дослідження 1918–1932 рр. — Харків: Атос, 2009. — С. 23.

²⁶ Світличний Іван. Голос доби. Кн. 1: Листи з «Парнасу». — К.: Сфера, 2001. — С. 325.

²⁷ Лісовий В. У багатоголоссі політичних дискусій. — С. 53.

²⁸ Міжнародний біографічний (sic) словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. Част. 1. — Харків: Харківська правозахисна група; «Права людини», 2006. — С. 1–516; Част. 2. — С. 517–1020.

²⁹ Рух опору в Україні, 1960–1990: Енци. довідник / Гол. ред. Осип Зінкевич. — К.: Смолоскип, 2010. — 804 с.; 56 іл.

³⁰ Лозицький Володимир. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). — К.: Генеза, 2005. — 368 с.

³¹ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 3. — 1965 р. — № 1. — Арк. 276.

³² Русначенко Ан. Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950-х — початок 1990-х років. — К.: Вид-во ім. Ол.Теліги, 1998. — 720 с.

³³ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 3. — 1965 р. — № 1. — Арк. 276–282.

³⁴ Там само. — Арк. 289–290.

³⁵ Коцюбинська М. Книга споминів. — С. 50.

³⁶ Там само. — Арк. 283–285.

³⁷ Там само. — Арк. 357.

³⁸ Назаренко Юрій Іванович (1904 — [21 січня 1991]), перекладач. Мешкав на Великій Житомирській вул., 18, помешк. 3. Збирав матеріали на тему «Україна у світі». — Дж.: Письменники Радянської України, 1917–1987: Біобібліогр. довідник / Авт.-упор. В.К.Коваль, В.П.Павловська. — К.: Рад. письменник, 1988. — С. 427.

³⁹ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 3. — 1965 р. — № 2. — Арк. 106.

⁴⁰ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 3. — 1965 р. — № 2. — Арк. 150.

⁴¹ Рух опору в Україні, 1960–1990. — С. 218.

⁴² Очевидячки, так позначався пропуск двох слів.

⁴³ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 3. — 1965 р. — № 2. — Арк. 57–60.

⁴⁴ П'янов В. Визначні, відомі й «та інші»: Спогади, есеї, нариси. — К.: Укр. письменник, 2002. — С. 75.

⁴⁵ Там само. — С. 77.

⁴⁶ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 3. — 1965 р. — № 2. — Арк. 106.

⁴⁷ Там само. — Арк. 109–110.

⁴⁸ Про цей диспут докладно пише й А.Русначенко (Русначенко Ан. Національно-визвольний рух в Україні. С. 147). Він наводить відомості І.Коляски, згідно яких кияни називали йому й інше число — 300 присутніх.

⁴⁹ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 3. — 1965 р. — № 2. — Арк. 120.

⁵⁰ Там само. — Арк. 134.

⁵¹ Лихо з розуму: Портрети двадцяти «злочинців»: Зб. матеріялів / Уклав Вячеслав Чорновіл. Париж: Перша укр. друкарня у Франції, 1967. — 336, [2] с.

⁵² Рух опору в Україні, 1960–1990: Енци. довідник / Гол. ред. Осип Зінкевич. — К.: Смолоскип, 2010. — 804 с.; 56 іл.

⁵³ⁱ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 3. — 1965 р. — № 4. — Арк. 32–33.

⁵⁴ Там само. — Арк. 34.

⁵⁵ Коцюбинська М. Книга споминів. — С. 50–51.